

15. Poznjakov V.P. Psychologycheskye otnoshenija y delovaja aktyvnost' rossyjskykh predprynimatelej / V.P. Poznjakov/. – М. : Yzd-vo "Ynstytut psyhologyy RAN", 2001. – 240 s.
16. Psychologichni zasady organizacijnogo rozvytku: Monografija. / Za nauk. red. L.M. Karamushky. – K., 2013. – 288 s.
17. Psyhologija masovoi' politychnoi' svidomosti ta povedinky / [vidp. red. V.O. Vasjutyn's'kyj]. – K. : Vyd-vo "DOK-K", 1997.
18. Rukavyshnykov V.O. Socyal'naja naprjazhennost': dyagnoz y prognoz / V.O. Rukavyshnykov, V.N. Yvanov, V.B. Kozlov y dr. // Socyol. yssled. – 1992. – №3. – S. 3–23.
19. Sljusarevs'kyj M. Social'na napruzhenist': teoretychna model' neobhidnyh i dostatnih pokaznykiv / M. Sljusarevs'kyj // Naukovi studii' iz social'noi' ta politychnoi' psyhologii'. – 2002. – № 5(8). – S. 24–34.
20. Tereshhenko K.V. Rol' tolerantnosti personalu u formuvanni organizacijnoi' kul'tury zakladiv osvity v umovah social'noi' napruzhenosti / K.V. Tereshhenko // Aktual'ni problemy psyhologii': Organizacijna psyhologija. Ekonomichna psyhologija. Social'na psyhologija : zb. nauk, prac' Instytutu psyhologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraïny / za red. D. Maksymenka, L.M. Karamushky. -K. : Instytut psyhologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraïny, 2016. - T.1. - V. 5. -S. 71-77.
21. Tehnologii' roboty organizacijnyh psyhologiv: [Navch. posib. dlja studentiv vyssh. navch. zakl. ta sluhachiv in-tiv pisljadypnom. osvity] / Za nauk. red. L.M. Karamushky – K.: INKOS, 2005. – 366 s.
22. Tomylov V.V. Marketyng y yntraprenerstvo v systeme predprynimatel'stva: Ucheb. posobyje / V.V. Tomylov, A.A. Krupanyn, T.D. Hakunov. – SPb.: Yzd-vo SPbGUЭF, 1998. – 130 s.
23. Fetyskyn N.P. Socyal'no-psyhologycheskaja dyagnostyka razvytyja lychnosti y mal'nyh grupp / N.P. Fetyskyn, V.V. Kozlov, G.M. Manujlov. – 2-e yzd., dop. – М. : Psyhoterapyja, 2009. – С. 467-470. (544 s.)
24. Froter O.S. Ooblyvosti projavu social'noi' napruzhenosti v dijal'nosti agrarnykh pidpryjemstv / O.S. Froter // Agrosvit. – 2013. – № 20. – S. 62–66.
25. Эбнер М. Предпринимательская ориентация в организации. Внутреннее предпринимательство: [Пер. с нем.] / М. Эбнер, Г. Франк, К. Корунка, М. Люгер // Психология труда и организационная психология; т. 6. – Н.: yzd-vo «Gumanytarnyj Centr», 2010. – 284 s.
26. Hisrich R.D. Entrepreneurship / Intrapreneurship. / R.D. Hisrich // American Psychologist. – № 45. – 1990. – S. 209-222.
27. Pinchot G. Intra-Corporate Entrepreneurship / G. Pinchot, E. Pinchot/. – 1978. [Elektronnyj resurs]: dostup cherez internet <http://www.intrapreneur.com/MainPages/History/IntraCorp.html>.

УДК 159.923.2

ОБРАЗ ФИЗИЧНОГО Я ТА САМОСТАВЛЕННЯ ЯК РЕГУЛЯТИВНІ ЧИННИКИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

І.М. Левицька

аспірант кафедри практичної психології

Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка

dr.levytska@gmail.com

Левицька І.М. Образ фізичного Я та самоставлення як регулятивні чинники поведінки особистості. У статті здійснено аналіз особливостей образу фізичного Я як структурного компоненту Я-концепції особистості, складного комплексу єдності сприйняття, установок, оцінок й уявлень, пов'язаних з тілесним досвідом і функціями тіла. Відзначено, що саме досвід переживання власного тіла є першим кроком на шляху здобуття своєї ідентичності та формування Я-концепції. Образ фізичного Я вагомо впливає на самоставлення особистості, позаяк сформовані уявлення не сприймаються людиною нейтрально, а завжди пробуджують ті чи інші почуття й оцінки, інтенсивність яких може варіювати в залежності від соціального контексту та від самого когнітивного змісту. Регулятивна роль образу фізичного Я і самоставлення виражається в самопрезентації особистості (поведінкова складова Я-концепції), яка проявляється в певному патерні поведінки, направленому на те, щоб створити сприятливе або ж відповідне певним ідеалам враження.

Ключові слова: Я-концепція, самосвідомість, образ фізичного Я, самоставлення, самопрезентація, регулятивні чинники, поведінка особистості.

Levytska, I.M. The image of physical Oneself and self-attitude as regulate factors of a person's behavior. In the article the particularities of image of physical Oneself as a structural component of a person's Oneself-conception, the complicated complex of a unity of sense, institutes, appreciation and ideas, which are connected with body experience and functions have been analyzed. It has been noted, that just an experience of anxiety of your own body is the first step on the way of getting to your own identity and Oneself- conception's forming. The image of the physical Oneself influences a person's self-attitude. After the recognition of your own appearance, the problem of its appreciation comes up, because the image of physical Oneself isn't sensed by a person as neutral, and always forms some feelings and evaluations, the strength of which can be distinguish according to the social and own cognitive contents. The positive appreciation of one's appearance in a person's consciousness and by their environment can significantly influence on a person's Oneself-conception in common and, visa versa, negative appreciation can further enough decrease the common self-appreciation. This attitude to the image of physical Oneself is introduced in research as a phenomena of self-attitude (affective component of Oneself-conception), general feeling of «for» and «against» my own, whole and universal formation, which expresses the degree of a person's positive attitude to their self-image. The regulative role of physical Oneself and self-attitude is expressed in self-presentation (behavior component of Oneself-conception), which is displayed in definite behavior with the aim of making a good impression or impression according to other peoples' ideals. The appearance's self-presentation shows the body value as a whole and existing in the society socio-culture

etalons. The perspective and importance of further researches the authors see in the investigation particularities and significance of cognitive (Oneself image) and affective (self-attitude) structures of Oneself-conception in early youth's period and their behavior displaying, exactly this age period is the most sensible to the problem of body appreciation.

Keywords: Oneself-conception, self-awareness, image of the physical Oneself, self-attitude, self-presentation, regulate factors, person's behavior.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиріч відзначається постійне зростання попиту послуг, що відповідають потребі формування гарного і здорового тіла: спортивні зали, фітнес-клуби, салони краси, вибір органічних та екологічних продуктів, пластична хірургія тощо. Дана тенденція зумовлена соціальними поглядами на людину та її місце у суспільстві з позиції зростаючих вимог до її самопрезентації.

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що при зростаючому впливі соціуму на фізичне Я, відсутня теоретична розробленість структурних компонентів (когнітивного, афективного, поведінкових) фізичного Я не дозволяє досліджувати повний спектр механізмів їх взаємозв'язку, що призводить до недооцінювання ролі фізичного Я в рамках Я-концепції особистості. Дана тема сьогодні набуває особливої значущості не тільки для наукової психології, але і для конкретної людини та суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема самосвідомості і Я-концепції як результату цього процесу розроблялася багатьма дослідниками (Б. Ананьев, Р. Бернс [1], Л. Божович, У. Джемс [2], І. Кон [3], М.Кун, В. Мерлін, С. Пантілеев, К. Роджерс, С. Рубінштейн, В. Столін [9], І. Чеснокова [12], Е. Еріксон та ін.). Конкретні дослідження образу фізичного Я у пострадянській та вітчизняній психології представлені в даний час різними напрямками, в яких виявлені вікові, статеві та соціальні чинники самосприйняття тіла (О. Гусева, О. Кікенежді, М. Колоскова, В. Куніцина, О. Мотовилін, І. Слободянюк, Р. Моляко [6], О. Черкашина [11], В. Цуркіна та ін.); проаналізовані клінічні аспекти порушення образу фізичного Я (А. Дорожевець, О. Соколова [8] та ін.); виявлені психофізіологічні характеристики схеми тіла (А. Налчаджян [7], Т. Нечитайло та ін.).

У зарубіжній психології образ фізичного Я досліджувався через вивчення його меж (S. Fisher, 1970); зовнішності (S. Cleveland, 1970); залежності особливостей самоставлення до тіла від стану свідомості, віку, культурних стереотипів, коефіцієнта розумового розвитку, самооцінки (F. Schontz, 2012 [13]; R. Schwarzer, 2013); тіла як носія певного символічного значення (Т. Szasz, 2006).

Аналіз основних підходів у дослідженнях свідчить про відсутню термінологічну і концептуальну єдність щодо даного феномену. Проте, зазначимо, що всі дослідники даної проблеми єдині у думці, що ставлення до свого тіла, його розмірів, форми, привабливості є істотним компонентом складної структури Я-концепції, котре здійснює величезний вплив на самоповагу і самореалізацію особистості в усіх сферах життя – від публічної до інтимної (Р. Бернс [1], І. Кон [3], Р. Моляко [6], А.Налчаджян [7], О.Тхостов [10], А. Черкашина [11], І. Чеснокова [12] та ін.).

Мета статті – наукова рефлексія структурних компонентів Я-концепції та теоретичний аналіз регулятивної ролі образу фізичного Я і самоставлення у самопрезентації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Сучасна наука характеризується прагненням до розуміння людського організму як цілісної системи. Розглядати особистість як ціле, означає розглядати її з погляду єдності всіх частин (тілесного, душевного, духовного, соціального), єдиного гештальту, інтегрованого функціонування різних аспектів цілого в часі та просторі. З цього погляду, вважати, що один аспект особистості є винятковою причиною виникнення проблеми – означає штучно розділяти те, що насправді є функціональною єдністю. Зрозуміти людину, її особистісне становлення можливо лише шляхом цілісного осмислення її мотиваційної, інтелектуальної, вольової, моральної та інших сфер життєдіяльності в їх органічній єдності, з урахуванням біологічних можливостей і соціокультурних умов середовища.

Не можна говорити про людину, як про цілісний психічний феномен, не враховуючи її головну психологічну особливість, особливу суб'єктивну реальність, що позначається цілою плеядою концептів – самосвідомість, Я, Самість, Self, уявлення про себе, Я-концепція [1; 2; 3; 8 та ін.]. У нашому дослідженні ми розуміємо Я-концепцію як феномен, що відзеркалює той рівень розвитку знань суб'єкта про себе, на якому він функціонує як сформована, ієрархічно організована, відносно

стійка система. Це стале і водночас змінне психічне явище, виникнення якого відбувається під час взаємодії особистості з соціумом у процесі психічного розвитку. Спочатку Я-концепція залежить, безперечно, від зовнішніх чинників, проте згодом вона самостійно впливає на життя особистості й значною мірою визначає життєвий шлях людини – від раннього дитинства до періоду старості.

Відповідно до трьохкомпонентної структури соціальної установки, в Я-концепції виділяються три складові:

- *когнітивний компонент чи "образ Я"*. До змісту цього компонента належать уявлення індивіда про себе самого;

- *емоційно-оцінний компонент*. Основною складовою виступає самооцінка як афективна оцінка уявлень особистості про себе саму. Самооцінка породжує такі підструктурні складові, як самоставлення (тобто позитивне чи негативне ставлення індивіда до себе самого); самоповага чи самозневага, почуття власної цінності чи комплекс неповноцінності тощо;

- *поведінковий компонент*, тобто потенційна поведінкова реакція, що виникає у результаті неперервної взаємодії перших двох компонентів - "образу Я" та емоційно-оцінного компоненту [1].

Образ Фізичного Я є одним з образів Я, включених в *когнітивну складову Я-концепції* особистості. Ці уявлення про свою соматичну організацію можуть бути як обґрунтованими, так і необґрунтованими. З цього приводу слушною є думка Л. Куликова (1997), який зазначає, що доцільно вести мову про сукупність уявлень, котрі певною мірою є фрагментарними та різною мірою узгоджені між собою [4]. Досвід переживання власного тіла багато вчених вважають першим кроком на шляху до набуття своєї ідентичності та формування Я-концепції [1; 2; 10]. Будучи явищем суто психологічним, образ фізичного Я, проте, включає в себе також наше уявлення про себе у фізіологічному і соціальному плані. Ступінь і адекватність усвідомлення соматичної конституції є однією з важливих внутрішніх умов, яка, хоч і опосередкована, але бере активну участь у формуванні особистості людини.

Уявлення людини про себе завжди супроводжуються тим чи іншим самоставленням, самооцінкою своїх особливостей та проявів або загальною оцінкою свого Я, як певної узагальненої цілісності (Л. Божович, Р. Бернс [1], Т. Шибутані та ін.). Як зазначає А. Черкашина, образ фізичного Я не сприймається людиною нейтрально, а завжди пробуджує ті чи інші почуття і оцінки, інтенсивність яких може варіювати в залежності від соціального контексту і від самого когнітивного змісту [11]. Позитивна оцінка свого зовнішнього вигляду в свідомості людини, а також в судженнях оточуючих може істотно вплинути на позитивність її Я-концепції в цілому і, навпаки, негативна оцінка веде за собою істотне зниження загальної самооцінки. Даний феномен вченими традиційно називається самооцінкою або *афективною складовою Я-концепції*.

Принагідно слід зауважити, що при позначенні емоційно-оцінного аспекту Я-концепції, теж має місце значна термінологічна невизначеність. У наукових студіях вживаються такі дефініції як: самооцінка, самоповага, самоприйняття, емоційно-ціннісне ставлення до себе та самоставлення. В англомовній літературі використовуються такі терміни як self-attitude (самоставлення), self-esteem (самоповага, узагальнена самооцінка), self-feeling (самопочуття), self-love (любов до себе), self-respect (самоповага), self-acceptance (самоприйняття), self-attitude (установка на себе), self-evaluation (декларована, публічна самооцінка) і т.п. [13]. За даною термінологічною аморфністю існують порівняно невеликі відмінності в спробах теоретичного осмислення феномену "самоставлення", що складає ядро внутрішнього світу особистості. Все, що відбувається навколо, особистість сприймає тією чи іншою мірою суб'єктивно. Інакше і не може бути, оскільки особистість є одночасно і суб'єктом відображення, і суб'єктом активності дії та діяльності (Б.Ф. Ломов). Ми підтримуємо погляд на самоставлення як систему емоційно-ціннісних установок щодо власного "Я", важливого чинника задоволення потреб.

На думку І.С. Кона, індивід оцінює себе двома способами [3]: шляхом зіставлення рівня своїх домагань з об'єктивними результатами своєї діяльності. Зміст цього твердження відображений у відомій формулі У. Джемса: Самоповага = Успіх / Домагання; шляхом порівняння себе з іншими людьми.

Позитивна оцінка свого зовнішнього вигляду в свідомості людини, а також в судженнях оточуючих, може істотно вплинути на позитивність її Я-концепції в цілому і, навпаки, негативна оцінка веде за собою істотне зниження загальної самооцінки. Якщо у людини нестійка або занижена самооцінка, невпевненість у собі, високий рівень тривожності або інші проблеми, то конституційні

або фізичні "відхилення від стандарту", що увійшли у її образ фізичного Я, можуть викликати хворобливі переживання. Але, справедливо й те, що низька самооцінка, висока тривожність, тощо можуть бути вже наслідком усвідомлення "нестандартності" свого фізичного Я. Ця ситуація найбільш ймовірна, у тому випадку, коли образу фізичного Я в самосвідомості індивіда надається виключно важливе значення. Незадовільний для людини образ фізичного Я формується у неї найчастіше під впливом оцінок оточуючих, які першими помічають у її зовнішності відхилення від норми ("бридке каченя"), загострюють на цьому увагу, агресивно вказують на ту чи іншу зовнішню "нестандартність". Всі ці причини спонукають занадто часто порівнювати себе з оточуючими, що може тільки посилювати хворобливість її самосвідомості. Будь-яку невідповідність "середньому показнику" в своїй зовнішності індивід може почати сприймати як фізичний недолік або навіть каліцтво. Саме таким шляхом розвивається "стигматизована" самосвідомість.

Ставлення до власного тіла відіграє істотну роль у соціальній адаптації хлопців і дівчат на всіх стадіях їх дорослішання і в подальшому дорослому житті [7; 11]. Проте, особливо актуалізується ця проблема у підлітковому та юнацькому віці. Саме у цей період відмічається посилена увага до свого тіла та аналізу свого образу фізичного Я. Виявлення у себе певного фізичного недоліку (реального чи уявного) глибоко фруструє молоду людину, породжуючи тривогу і дезадаптивність. В наслідок таких фрустрацій (найчастіше у ранньому юнацькому віці) виникає синдром дисморфобії або дисморфоманії. У випадках, коли фізичний недолік ясно усвідомлюється і фруструє особистість, можуть розгортатися психічні процеси компенсації та надкомпенсації, які, за своєю мотивацією, є адаптивними процесами [7].

Уявлення людини про свою зовнішність і усвідомлення її естетичного ефекту є одним з регуляторів поведінки. На думку Р. Бернса, поведінкова реакція - це ті дії, які викликаються образом Я і самооцінкою [1]. *Поведінкова складова Я-концепції* служить перевіркою і підтвердженням когнітивної і афективної структур. У психологічних дослідженнях Я поведінкова складова Я-концепції, як правило, позначається поняттям "самопрезентація". Під цим феноменом розуміють акт самовираження і поведінки, спрямований на те, щоб створити сприятливе враження. Всі люди відчують необхідність справляти на інших певне враження (самопрезентуватися), або, за висловом Д. Майерса, "займатися управлінням враженнями" [5]. Необхідність самопрезентації часто зумовлена бажанням досягти матеріального або соціального успіху, уникнути конфлікту, домогтися позитивного ставлення до себе з боку оточуючих, що, в свою чергу, може позитивно позначитися на самостваленні людини.

Крім перевірки і підтвердження образу Я і самооцінки виділяють наступні цілі та стратегії самопрезентації: 1) бажання сподобатися (поведінкова стратегія – демонстрація згоди з думкою іншого, лестощі, наднормативна ввічливість та ін.), 2) просування себе (поведінкова – хвастоші, перебільшення переваг у порівнянні з недоліками і т.п.), 3) служіння прикладом (менш поширена мета, спрямована на те, щоб викликати у партнера захоплення або почуття провини, що виражається в демонстративній просоціальній поведінці), 4) намагання викликати співчуття (використовується в тих випадках, коли інші стратегії не виправдали себе, спрямовано на те, щоб викликати у партнера почуття жалості, поведінкова стратегія – применшення своїх сил, демонстрація свого слабого Я), 5) прагнення залякати, як правило, погано усвідомлювана людиною мета, що виражається в слабо контрольованій поведінці, коли всі інші стратегії не призвели до успіху) [9].

Слід відмітити, що самопрезентація стосується не лише прагнення людини представити бажаний образ іншим, але й собі самій. Вона відіграє виняткову роль у формуванні "жіночого" типу характеру. Орієнтованість на зовнішню оцінку, на визнання іншими, бажання сподобатися пронизує базові смислові структури особистості жінки, впливаючи і на її ставлення до себе. Вираженість цієї здатності говорить про психічне благополуччя й гарну соціальну адаптацію, її відсутність може свідчити або про некомунікабельність особистості, або про тривожність і невпевненість у собі, або ж про надмірну маскуліність. Саме тому, самоствалення жінки має самопрезентаційний характер.

Фізична привабливість жінки, що проявляється в міжособистісних стосунках, служить позитивним підкріпленням почуття власного Я. Так, на думку вчених, презентація тілесних проявів, зовнішнього вигляду людини (пропорції і форма тіла, розвиненість м'язових і сухожильних фасцій, морфологічні і динамічні характеристики, тощо) відображають рівень когнітивного розвитку і характер самооцінки. Когнітивна здатність свідчить й про цілісність уявлень людини про образ Я та

про пристосувальні можливості психіки [97].

Таким чином, сформоване уявлення і ставлення до фізичного образу Я є одним з яскравих прикладів самопрезентації, яка відображає цінність тіла як такого, а також існуючі в суспільстві соціокультурні еталони. За допомогою тілесного вираження свого ставлення до реальності, людина інформує оточення про свої пріоритети і про свої невіршені проблеми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Образ фізичного Я – це комплексна єдність сприймань, установок, оцінок та уявлень, що визначають функції тіла та образ зовнішності в цілому. У структурі Я-концепції образ фізичного Я слугує моделлю для свідомого уявлення про тілесну організацію й моторну активність індивіда та виступає місцем локалізації її відчуттів, впливаючи на всю життєдіяльність особистості та виконуючи адаптивну функцію. Зовнішність людини, як ніщо інше, здатна викликати абсолютно певну соціальну реакцію. Цей зворотний зв'язок впливає на формування самоставлення та самоприйняття індивіда. Культурно обумовлені стереотипні реакції, очікування, прізвиська – все це вказує людині на небажаність істотних відхилень форми і розмірів її тіла від ідеалу.

Регулятивна роль образу Фізичного Я і самоставлення відображається у самопрезентації, яка проявляється в певній поведінці, направлений на те, щоб створити сприятливе або відповідне певним ідеалам враження. Самопрезентація зовнішності відображає цінність тіла як такого, а також існуючі в суспільстві соціокультурні еталони. Особливого значення набуває правильно сформоване уявлення про себе у ранньому юнацькому віці, оскільки саме в цей час ступінь дозрівання, відповідність фізичного розвитку еталонам та стандартам, прийнятим у соціумі, групі ровесників і друзів, може стати визначальним фактором в соціальному визнанні, міжособистісній взаємодії, успішній статевій ідентифікації та особистісній самореалізації. Перспективу та актуальність подальших пошуків ми вбачаємо у дослідженні особливостей та значення когнітивних (Образ Я) й афективних (самоставлення) структур Я-концепції у ранньому юнацькому віці та їх поведінкових проявах.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – 420 с.
2. Джемс У. Личность / У. Джемс // Психология самосознания. [Хрестоматия]. – Под ред. Д.Я. Райгородского – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2000. – 672 с.
3. Кон И.С. В поисках себя. Личность и её самосознание / И.С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
4. Куликов Л.В. Психология настроения / Л.В. Куликов. – СПб.: Питер, 1997. – С. 110-130.
5. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб.: Питер, 1997. – С. 64-98.
6. Моляко Р.В. Образ фізичного Я: становлення та деформації у пацієнтів з косметичними вадами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.04 „Медична психологія” / Р. В. Моляко. – Київ, 2006. – 23 с.
7. Налчаджян А.А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / А.А. Налчаджян. – М.: Эксмо, 2010. – 368 с.
8. Соколова Е.Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности / Е. Т. Соколова. – М. : МГУ, 1989. – 216 с.
9. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 284 с.
10. Тхостов А.Ш. Психология телесности / А.Ш. Тхостов. – М. : Смысл, 2002. – 287 с.
11. Черкашина А.Г. Образ физического Я в самоотношении девушек 17-18 лет [Текст]: дисс. ... канд. психол. наук. - Самара, 2004. – 197 с.
12. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / И.И. Чеснокова. – М.: Наука, 2001. – 144 с.
13. Schontz F.C. Body image and its disorders/F.C. Schontz // Intern.J. of Psychiat. Med.-2012. – V. 5 (4). – P. 51-84.

References translated and transliterated

1. Berns R. Razvytye Ya-kontseptsyy u vospytanye [The development of the self-concept and education] / R. Berns. – М. : Prohress, 1986. - 420 s.
2. Dzheims U. Lychnost / U. Dzheims // Psykholohyia samosoznanyia [Psychology of Self-Consciousness]/ - [Khrestomatyia. Pod red. D.Ia. Raihorodskoho]. - Samara: Yzdatelskyi Dom «BAKhRAKh-M», 2000. - 672 s.
3. Kon Y.S. V poyskakh sebja. Lychnost y ee samosoznanye [In search of yourself. Personality and self-awareness] / Y.S. Kon. – М. : Polytyzdat, 1984. - 335 s.
4. Kulykov L.V. Psykholohyia nastroyeniya / L.V. Kulykov. – SPb.: Pyter, 1997. – S. 110–130.
5. Maiers D. Sotsyalnaia psykholohyia [Social psychology] / D. Maiers. – SPb.: Pyter, 1997. – S. 64-98.
6. Moliako R.V. Obraz fizychnoho Ya : stanovlenniia ta deformatsii u patsientiv z kosmetychnymy vadamy [The image of physical I: formation and deformation in patients with cosmetic defects] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupeniia kand. psykhol. nauk : spets. 19.00.04 „Medychna psykholohiia” / R.V. Moliako. – Kyiv, 2006. – 23 s.
7. Nalchadzhan A.A. Psykholohyicheskaiia adaptatsyia: mekhanyzmy y stratehyi [Psychological adaptation: mechanisms and strategies] / A.A. Nalchadzhan. – М.: Eksmo, 2010. – 368 s.
8. Sokolova E.T. Samosoznanye y samoootsenka pry anomalyiakh lychnosty [Self-awareness and self-esteem in personality anomalies] / E.T. Sokolova. – М. : MHU, 1989. - 216 s.

9. Stolyn V.V. Samosoznanye lychnosty [Self-awareness of personality] / V.V. Stolyn. – М.: Yzd-vo MHU, 1983. – 284 s.
10. Tkhostov A.Sh. Psykholohiya telesnosti [Psychology of corporeality] / A. Sh. Tkhostov. – М.: Smysl, 2002. – 287 s. [in Russia].
11. Cherkashyna A.H. Obraz fizycheskoho Ya v samootnoshenyy devushek 17-18 let [The image of the physical self in self-dealing of girls 17-18 years old]: dyss. ... kand. psykhol. nauk. – Samara, 2004. – 197 s. [in Russia].
12. Chesnokova Y.Y. Problema samosoznaniya v psykholohyy [The problem of self-awareness in psychology] / Y.Y. Chesnokova. - М.: Nauka, 2001. 144 s. [in Russia].
13. Schontz F.C. Body image and its disorders/F.C. Schontz // Intern.J. of Psychiat. Med.-2012.- V. 5 (4).- R.51-84. [in USA].

УДК 159.923.2:[373.2.015.31:17.022.1

ПРИНЦИП КОГНІТИВНО-ПОЧУТТЕВОЇ ПІДТРИМКИ У КОНЦЕПТУАЛЬНІЙ ПАРАДИГМІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ: СУТНІСТЬ І РЕАЛІЗАЦІЯ

Л.В. Лохвицька

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти,
заступник декана факультету педагогіки і психології з наукової роботи
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
liubovalo@bigmir.net

Лохвицька Л.В. Принцип когнітивно-почуттєвої підтримки у концептуальній парадигмі морального виховання дошкільників: сутність і реалізація. У статті представлено обґрунтування змістової канви принципу когнітивно-почуттєвої підтримки (КПП) у психологічній моделі морального виховання дітей дошкільного віку. Проаналізовано витоки зазначеного принципу від Піаже-Кольберганівської теорії – до сучасності (М. Берковіц, Дж. Гріч, Д. Каллахан, Н. Ноддінгс, Л. Нуччі, К. Пакстон, Р. Вілсон та ін.). Сутнісний зміст принципу когнітивно-почуттєвої підтримки розкрито у контексті морального зростання особистості, яке забезпечується її емоційно-когнітивним розвитком. Доведено, що когнітивно-почуттєва підтримка має вирішальне значення для морального становлення особистості. Конкретизовано трактування поняття підтримка у ракурсі вивчення його структурних компонентів та процесуального наповнення. Розкрито підґрунтя концепції, що базується на положенні Л. Виготського про зону найближчого розвитку, в тому числі й морального. Подано засадничі положення феномену підтримки у моральному вихованні дітей у ракурсі інтерпретації через поняття «ліса». Показано, що моральне «лісування», як принцип підтримки, найефективніше сприятиме реалізації завдань морального виховання дошкільників. Запропоновано авторське визначення сутності принципу когнітивно-почуттєвої підтримки (КПП). Подано інноваційне бачення реалізації принципу когнітивно-почуттєвої підтримки в авторській парадигмі психології морального виховання дошкільників.

Ключові слова: моральне виховання, моральний розвиток, особистість, дошкільний вік, принцип когнітивно-почуттєвої підтримки, моральне «лісування», авторська парадигма.

Lokhvityska, L.V. Principle of cognitive and sensual support in the conceptual paradigm of preschoolers' moral education: nature and implementation. The article presents the content of the principle of cognitive and sensual support (CSS) substantiation in the psychological model of preschool children's moral education. The origins of this principle has been analyzed from the Piaget's-Kohlberg's theory – to the present (M. Berkowitz, J. Grych, D. Callahan, N. Noddings, L. Nucci, K. Paxton, R. Wilson and others). Essential content of the principle of cognitive-sensory support is disclosed in the context of the individual's moral growth, which is provided by his/her emotional and cognitive development. Based on the psychological study of American research schools representatives, it has been proved that cognitive and sensual support, which is viewed as a benevolent, provident and reliable attitude, is decisive for the individual's moral development. The interpretation of the concept of support in the perspective of studying its structural components has been specified: care, respect and procedural content – informational cognitive and instrumental. The basis of the concept, based on the position of L. Vygotsky about the zone of the proximal development, the core of which is the support of the child in the early stages of mental development, including moral, has been highlighted. The main points of the support phenomenon in moral education of children in the perspective of interpretation are given through the concept of "scaffolding". It has been offered, that the "scaffolding morality" as a support principle will most effectively contribute to the realization of the tasks of preschool children's moral upbringing, since its goal is to provide an optimal balance between the child's ability to understand moral norms and their ability to follow to them. The author's definition of the essence of the principle of cognitive-sensory support (CSS) is suggested: co-timely and caring assistance in understanding children's moral dilemmas and helping them to find the best ways to solve them. An innovative vision of the implementation of the principle of cognitive-sensory support in the author's paradigm of psychology of preschoolers' moral education is presented. It is emphasized that taking into consideration the essential meaning of "scaffolding" as the basis of the principle of cognitive and emotional support of a preschool child in moral education enables to take into account as much as possible the actual needs and potential possibilities of a child in moral development, since the undeniable is the axiom is that moral education contributes to the full value moral development of the child and raises it to a higher degree.

Keywords: moral upbringing, moral development, personality, preschool age, principle of cognitive and emotional support, "scaffolding morality", author's paradigm.